

Khoa cử ở Nam Kỳ dưới triều Nguyễn

Trần viết Ngạc

Kỳ thi Hương đầu tiên dưới triều Nguyễn vào năm 1807 chỉ dành cho sĩ tử ở xứ Đàng Ngoài trước đây, lấy đầu 61 cử nhân. Ưu ái và vỗ về sĩ phu và nhân dân Bắc Hà chăng?

Khoa sau, 1813, Gia Long mới cho thiết lập một trường thi ở Kinh đô Huế và một trường ở Gia Định thành (trường Gia Định). Trường Gia Định được duy trì từ năm 1813 cho đến năm 1858, tổ chức được 19 kỳ thi Hương. Sau Hiệp ước Nhâm Tuất (1862), trường An Giang (1864) thay thế cho trường Gia Định.

Tất cả 20 kỳ thi Hương ở Nam Kỳ (1813-1864) tuyển chọn được 274 cử nhân. Kỳ lấy đỗ cao nhất là 20 cử nhân vào các năm 1847, 1848 và thấp nhất là 8 cử nhân ở kỳ thi Hương đầu tiên (1813).

Có một sự kiện lạ lùng ít ai lưu tâm tìm hiểu và biết đến là 274 cử nhân thi đậu tại các trường thi Gia Định và An Giang, duy nhất chỉ có Lương Khê Phan Thanh Giản là đạt được học vị Tiến sĩ! Nếu kể thêm các cử nhân gốc Nam Kỳ thi ở các trường khác thì trước sau Nam Kỳ, suốt thời kỳ khoa cử dưới triều Nguyễn chỉ có 3 vị Tiến sĩ. Ngoài Phan Lương Khê đậu năm 1826, ba mươi năm sau mới có vị thứ hai là Phan Hiển Đạo (1856). Phan Hiển Đạo thi cử nhân ở trường Thừa Thiên vào năm Đinh Mùi (1847), đậu thứ ba và thi Hội, đậu Tiến sĩ khoa Bính Thìn (1856). Vị tiến sĩ thứ ba là Nguyễn Chánh, người thôn Phú Mỹ Tây, huyện Bình Dương, tỉnh Gia Định. Nguyễn Chánh đậu giải nguyên tại trường Thừa Thiên khoa Mậu Ngọ (1858) và đậu Tiến sĩ (thứ 4) khoa Nhâm Tuất (1862), làm quan đến chức Thượng thư bộ Hình và Tổng đốc Thanh Hóa.

Có đôi điều đáng suy nghĩ:

Thứ nhất, tại sao các sĩ phu Nam Kỳ ít người đạt đến bậc cao nhất của khoa cử dưới triều Nguyễn. Chỉ tính cùng thời gian từ năm 1822 đến năm 1865 thì toàn quốc có 280 tiến sĩ trong khi Nam Kỳ cùng thời gian trên chỉ có 3 tiến sĩ và trong số 274 cử nhân thi Hương tại Nam Kỳ chỉ có một tiến sĩ duy nhất đó là Phan Thanh Giản! Phan Thanh Giản là người khai khoa và trong suốt 30 năm (1826-1856), Phan là người trí thức tiêu biểu nhất của Nam Kỳ trong khoa cử và cũng là vị đường quan cao nhất ở Nam Kỳ trong triều đình Huế.

Phải chăng vua Tự Đức không có lựa chọn nào khác khi cử vị tiến sĩ đầu tiên và cũng là duy nhất trong số 274 sĩ tử Nam Kỳ đậu cử nhân, làm Khâm sai đại thần để ký kết với thực dân Pháp một hòa ước liên quan đến số phận ba tỉnh miền Đông Nam Kỳ (1862) ? Và cũng chính ông, chứ không ai khác được cử đi Paris và Madrid để chuộc lại Ba tỉnh miền Đông. Hòa ước Aubaret ký kết năm 1864 bị Pháp phủ nhận và Phan Thanh Giản lại được cử vào chức Kinh lược sứ tại Ba tỉnh miền Tây Nam Kỳ.

Phan Lương Khê có thể có chọn lựa nào khác là chén thuốc đắng khi Ba tỉnh Miền Tây mất vào tay Pháp năm 1867!

Thứ hai, chúng ta cần ghi nhận là sĩ tử Nam Kỳ đáng cho chúng ta tự hào khi đã cùng nhân dân xả thân bảo vệ đất nước. Một số cử nhân đã đi vào lịch sử dân tộc như Thủ khoa Nguyễn Hữu Huân, Thủ

khoa Bùi Hữu Nghĩa, các cử nhân Trương Gia Hội, Phan Văn Trị, Nguyễn Thông, Nguyễn Thành Ý, Âu Dương Lân, Trương Minh Giảng, Trương Văn Uyển, , Trần Xuân Hòa, Đỗ Trình Thoại, Phan Văn Đạt, Lưu Tấn Thiện, Đinh Văn Huy ...

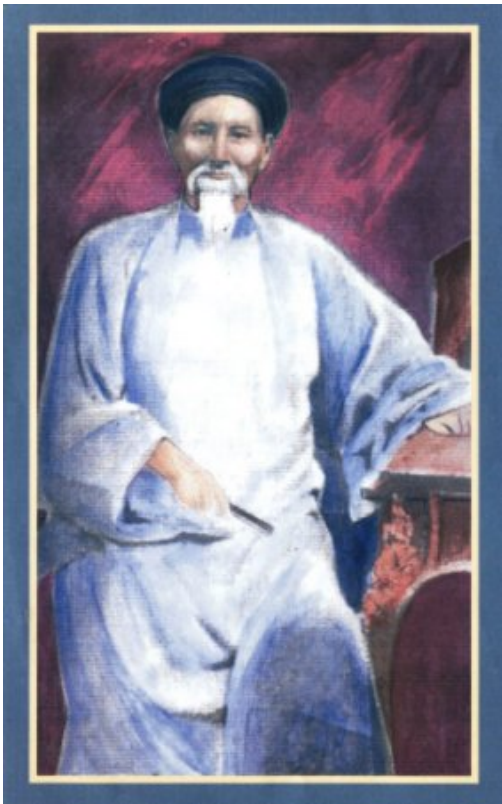
So với những vị khoa bảng ở các vùng khác, các sĩ phu xuất thân từ khoa cử ở Nam Kỳ, trong công cuộc đấu tranh giữ nước, xứng đáng là niềm tự hào của nhân dân Nam Kỳ và nhân dân cả nước.

Bảng thống kê sau đây cho chúng ta biết thêm về khoa cử ở Nam Kỳ dưới triều Nguyễn:

STT	Khoa	Số cử nhân	Thủ khoa	Ghi chú thêm
1	1813	8	Nguyễn Bảo Bang	Khoa Hương đầu tiên ở Nam Kỳ
2	1819	12	Trương Hảo Hiệp	Trương Minh Giảng
3	1821	16	Nguyễn Văn Kỳ	(cùng khoa)
4	1825	15	Trương Phước Cang	Trương Văn Uyển
5	1828	16	Mai Hữu Điển	Phan Thanh Giản
6	1831	10	Đinh Văn Huy	Hy sinh ở Campuchia, được lập đền thờ. Con là Đinh Văn Khoa, hy sinh ở Hà Tĩnh, cũng được lập đền thờ
7	1835	9	Bùi Hữu Nghĩa	Cùng khoa
8	1837	11	Nguyễn Văn Triêm	Trần Xuân Hòa
9	1840	11	Nguyễn Hoài Vĩnh	Trần Thiện Chánh
10	1841	15	Hồ Đăng Phong	Đỗ Trình Thoại
11	1842	16	Võ Duy Quang	Phạm Hữu Chánh (Án sát An Giang)
12	1843	15	Phạm Văn Trung	Lưu Tấn Thiện
13	1846	18	Nguyễn Xuân Ý (Bổ chánh An Giang)	Phan Văn Đạt (hy sinh, được lập đền)

				thờ)
14	1847	20	Nguyễn Công Hải (Ấn sát Hà Tiên)	Nguyễn Thông đậu thứ hai
15	1848	20	Nguyễn Đức Hoàn	Phan Văn Trị
16	1849	17	Võ Thế Tri	Trương Gia Hội
17	1852	13	Nguyễn Hữu Huân	Nguyễn Nùng Hương
18	1855	13	Nguyễn Tánh Thiện	Nguyễn Thành Ý
19	1858	9	Lê Đình Sâm	Âu Dương Lân
20	1864	10	Võ Doãn Xuân	Thi ở trường thi An Giang

Tổng cộng 20 kỳ thi Hương, lấy đỗ 274 cử nhân.

Phan Thanh Giản

Nguyễn Thông

Lều chõng di thi Hương

Trả nợ bút nghiên